FÂRÂBİ'NİN İDEAL DEVLETİ: ERDEMLİ ŞEHİR

Demokaan DEMİREL[1]

ÖZ

Fârâbî, siyaset konusunda eser yazan Müslüman düşünürlerden biridir. O'nun siyaset anlayışı insan merkezlidir. Siyaset felsefesinin ana temasını erdemli şehir oluşturur. Erdemli şehrin kökeni ve amacı mutlak saadettir. O'na göre; en iyi devlet gerçek adalete dayanır. Adalet her değerin özündeki zaruri bir unsurdur. Erdemli şehrin yöneticisi politik güçle felsefi bilgeliğe sahip ilk başkandır. İlk başkan on iki niteliğe sahiptir. Ancak bu vasıflara haiz hiç kimse yoksa altı niteliğe sahip biri ikinci başkan olur. Fârâbî devletleri erdemli şehir ve erdemli olmayan şehirler olarak sınıflandırır. Erdemli şehir tektir. Âlim ve erdemli kişilerin bulunduğu bir yerdir. Bu şehirde toplum üyeleri birbirine yardım eder. Erdemli olmayan şehirler ise dört çeşittir: Cahil Şehir, Fasık Şehir, Değişebilen Şehir ve Sapkın Şehir. Erdemli olmayan şehirlerde insani değerler gelişmemiştir. Bunlar, başkalaşmış ve bozulmuş niteliksiz toplumlardır.

Anahtar Kelimeler: Erdemli Şehir, Mutluluk, Bilgi, Adalet.

JEL Sınıflandırması: Y3, Y30.

ABSTRACT

Fârâbî is one of the Muslim thinkers to work in politics. His political understanding is individual-centered. The main theme of his political philosophy constitutes a virtuous city. The origin and purpose of the virtuous city is absolute happiness. According to him, the best government is based on real justice. The justice is an essential element in the essence of each value. The ruler of the virtuous city is the first president possesses political force and philosophical wisdom. The first president has twelve attributes, but if no one has qualified these attributes, someone has six characteristics become the second president. Fârâbî classifies the states as the virtuous city and non-virtuous city. The virtuous city is unique. It is a place where lives the wised and virtuous people. The members of the society help each other in this city. The non-virtuous cities are four types: The uneducated city, the faaseqeen city, the changed city and the heretic city. Human values aren't developed in the non-virtuous cities. These are unqualified societies which distorted and transformed.

Key Words: The Virtuous City, Happiness, Information, Justice.

JEL Classification: Y3, Y30.

[1] Yrd.Doç.Dr., Niğde Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, demokaan@nigde.edu.tr

GİRİŞ

Fârâbî'nin erdemli şehir adlı eseri Türk-İslam düşünce hayatında hiç kuşkusuz oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Fârâbî'nin felsefi görüşleriyle kurguladığı toplum-devlet ilişkisini son derece açık bir biçimde anlatması eserin önemini arttıran başlıca unsurlardan birisidir. Bunun yanında Antik Yunan Felsefesi ile İslam Felsefesi arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koyması "İdeal Devlet"i önemli kılan bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fârâbî, "İdeal Devlet" (El-Medinetü'l Fâzıla)'da[2] öncelikli olarak, toplumları sınıflara ayırmakta, bunlar içinden ise ancak "erdemli toplum" da mükemmellik ve mutluluğa ulaşılabileceğini ifade etmektedir. O'na göre; insanın nihai amacı mutluluk ve erdeme ulaşmak olmalıdır. Bu da ancak erdemli bir toplumda mümkündür. Erdemli toplum dışındaki toplumları "zıt toplumlar" olarak değerlendiren Fârâbî; bunları cahil, bozuk, karakteri değişmiş, doğru yolu bulamamış toplumlar olarak sınıflandırmaktadır.

Eserde dikkat çeken önemli bir nokta, Fârâbî'nin felsefi analizler yapma yoluna giderek devlet kavramına açıklık getirmeye çalışmasıdır. Örneğin; İlk Varolan (İlk Neden) ile devletin yöneticisi arasında, insan bedeni ile devlet arasında kurmuş olduğu organik bağlar oldukça dikkate değerdir. Organizmacı bir görüşten hareket ederek devlet kuramını açıklamaya çalışmıştır.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Fârâbî'nin devlet anlayışının temelini oluşturan felsefi yaklaşımları, ikinci bölümde ise Fârâbî'nin toplum ve devlet hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Fârâbî'nin ulaşmak istediği ideal devlet modelinin ana niteliklerini belirtmektir. Çalışmada, Fârâbî'nin öngördüğü devlet ve toplum modeli Antik Yunan Felsefesinin öncüleri Platon ve Aristoteles'in görüşleriyle birlikte değerlendirilmiştir.

2. FÂRÂBÎ'NİN FELSEFİ DÜŞÜNCELERİ

Bu kısımda Fârâbî'nin kurguladığı ideal devlet yönetimine dayanak oluşturan felsefi görüşleri işlenmektedir.

2.1. İLK VAROLAN

Fârâbî, Tanrı'nın var olup olmadığını hiçbir zaman tartışma konusu yapmamıştır. O; varolanlar dünyasının gerçekçi bir açıklamasını yapabilmek amacıyla ilk neden, ilk varolan olarak Tanrı'nın varlığını kanıtlama yoluna gitmiştir (Aydınlı, 2008: 25). O'na göre; İlk Varolan, diğer tüm varolanların nedenidir ve her türlü eksiklikten uzaktır. O'nun eksikliği, ancak diğer varolanlar da olmayacak bir eksikliktir. Bu nedenle, o en üstün varlıktır ve diğer tüm varlıklardan önce gelir. O; bil kuvve varlığa sahip değildir, bu nedenle herhangi bir biçimde varolması mümkün olamaz. Bundan dolayı ezelidir, ezeli olmak için kendisini varlıkta kalıcı kılacak herhangi bir şeye ihtiyacı olmaksızın özü bakımından daimi olarak vardır (Fârâbî, 2004: 29-30).

[2] Erdemli Şehir

İlk Varolan, tözü bakımından kendisinden başka her şeyden farklıdır, başka herhangi bir varlığın O'nun varlığına sahip olması mümkün değildir. Eğer başka bir İlk Varolan varolmuş olsaydı, İlk Varolan hiçbir zaman tam olamayacaktı. Oysaki İlk Varolan tamdır. Benzer biçimde İlk Varolan'ın zıddının da olması mümkün değildir. Çünkü zıt, her şeyden farklı olandır, dolayısıyla bir şeyin zıddının olması için birbirini yok edebilecek durumda olan iki benzer varlığın olması gerekir. Oysaki İlk Varolan'ın benzeri yoktur. İlk Varolan maddede olmadığı ve herhangi biçimde maddesi de olmadığı için, tözü bakımından bilfiil akıldır. Çünkü suretin akıl olmasına ve bilfiil düşünmesine engel olan şey bilfiil maddedir. Bir şey varlığında maddeye ihtiyaç duymadığı zaman bilfiil akıl olur. Dolayısıyla da İlk Varolan'ın maddesi olmadığı için o yalnızca akıldan ibarettir (Fârâbî, 2004: 32-34). Faal akıl ilk sebebin varlığından çıkmıştır. Fârâbî, kendi siyasetinin ana kavramlarından sayılan Faal Aklı Aristo'dan almıştır. Buna göre; peygamberlerin ve filozofların bilgi kaynağı olan Faal Akıl ile bağ kurmaları onların ideal devletin yönetici olmalarını gerektiren bir meşruiyet ölçüsüdür (Ayaz, 2008: 39). Her bakımdan herhangi bir madde içermeyen İlk Varolan basittir; cevherce, sayıca herhangi bir bölünme içermez, yalındır. İlk Varolan aynı zamanda bilgedir. Çünkü O; en mükemmel şeyi, kendi bilgisiyle beraber bilebilmektedir. O'nun büyüklüğü ve ululuğu, tözü ve sıfatları bakımından mükemmelliği ile orantılıdır. O'nun mükemmelliği şeref ve haysiyet sahibi tüm diğer varolanların üzerindedir. O; herhangi birinin onu şeref ve haysiyet bakımından yükseltmesine gerek olmaksızın hâlihazırda büyük, ulu ve şereflidir (Aydınlı, 2008: 28-38).

Fârâbî İlk Varolan ile ilgili düşüncelerinde büyük ölçüde Aristoteles'ten etkilenmiştir. Aristoteles'e göre; varlık türlerinin belirlenmesinde yapısında madde bulundurmak veya bulundurmamak, devinimli veya devinimsiz olmak, yok oluşa tabi olmak ya da olmamak, kendi başına var olabilmek ve kendi başına var olmamak gibi ölçütler rol oynar. İlk Felsefenin konusu asıl anlamda var olandır. Asıl anlamda var olan duyularla algılanabilen ve tekler halinde olan şeyler fiziksel evren ve kısımlarıdır (Güneş, Ay, Yıldızlar gibi göksel cisimler). Düşünsel anlamda ise asıl anlamda var olan varlıklar devinimsizdir; ancak devinen her türlü varlığın devinme nedenidir. Aristoteles, Fârâbî gibi, buradan böylesi bir varlığın mutlak etkinlik halinde olan bir şey, kendi kendisini düşünen düşünce veya Tanrı olabileceği fikrine varmaktadır (Özcan, 2009: 119-126).

2.2. DİĞER VARLIKLARIN NEDENİ OLARAK İLK VAROLAN

İlk Varolan, diğer varlıkların kendisinden var olduğu nedendir. Diğer tüm varlıkların oluş nedeni İlk Varolan'dır. Onlar, İlk Varolan sayesinde hayat bulmuşlardır. İlk Varolan'ın özel varlığı, insan iradesi ve seçimi ile ortaya çıkamayacak şeyleri meydana getirmiş ve var etmiştir. İlk Varolan'ın diğer varolanların nedeni olması, O'na şeref, ululuk ve mükemmellik kazandırmaz, o zaten mükemmeldir. İlk Varolan'ın taşıdığı isimler, "bizim en mükemmel varlıklar olarak gördüğümüz varlıklarda varlık üstünlüğü ve mükemmelliğine işaret eden isimlerdir." Dünyada bulunan ve üstünlük ile mükemmelliğe işaret eden bu isimler arasında "var olan", "bir olan", "diri olan", "adil olan", "cömert olan" gibi isimler vardır (Aydınlı, 2008: 40-44).

Antik Yunan düşünürlerinden Platon ise açıkça yaratıcı bir Tanrının varlığından bahsetmemektedir. O; sadece nesneler dünyasını şekillendiren, madde üzerinde biçim oluşturan bir mimara benzetilen Demiurgos'tan söz etmektedir. Bu bağlamda Platon'un idealarının çok sayıda iken, Fârâbî'nin zorunlu varlığı tektir. Platon'un tekilleri altında

birleştiren idealar kavramı ile Fârâbî'nin İlk Varolan kavramının ortak nitelikleri ezelilik ve ebedilik, değişmezlik ve mükemmelliktir (Tosun, 2007: 57).

2.3. AY-ÜSTÜ DÜNYA

Fârâbî, İlk Varolan'ın dışındaki varlıkları ele alırken madde-dışı akılların varolduklarını ve göksel cisimleri meydana getirdiklerini dile getirir. Fârâbî burayı maddeden bağımsız ve soyut varlıkların dünyası olarak değerlendirmektedir. Her bakımdan İlk Varolan'ın kendini düşünmesi, ondan ikinci bir varlığın taşmasına neden olmuştur. Bu taşma sonucunda kozmik dünyanın ilk halkası oluşmuştur. Bu halkanın işaret ettiği varlık İlk Varolan'dan sonra ilk sırada gelmektedir. Bu varlık da cisimsel değildir, soyuttur ve sayısı on'dur (Aydınlı, 2008: 61-62).

İlk Varolan, ikinciler ve göksel cisimlerin oluşturduğu aşkın varlıklar dünyası, giderek azalan birer yetkinlik düzeni içinde sıralanırlar. Göksel cisim aşaması ikincilerin varlığından zorunlulukla çıkar ve Ay küresine kadar süren göksel cisimler aşamasına kadar uzanır. Bunlar yukarıda da bahsedildiği gibi soyuttur. Ay küresinden sonra başlayan göksel cisimler ise diğer sayılanların aksine nefs sahibidir. Bu nefs sahibi olma durumu onlarda entelektüel kapasitenin oluşmasını sağlamaktadır (Aydınlı, 2008: 63-65).

2.4. AY-ALTI DÜNYA

Ay-altı dünyada, ay-üstü dünyaya uygulanan model tersine çevrilerek uygulanmakta ve sıra noksan olandan, mükemmel olana doğru sıralanmaktadır. Bu varolanların düzeninde en az değerli en başta gelmektedir (Fârâbî, 2004: 51). Dolayısıyla ay-altı dünya mümkün varlıkların oluşturduğu bir dünyadır. Fârâbî, ay-altı dünyadaki varlıkların oluşumunu, aynı madde üzerinde zıt suretlerin bir araya gelişi olarak betimlemektedir (Aydınlı, 2008: 71-72).

2.5. GÖKSEL CİSİMLER

Göksel cisimler dokuz farklı mertebede dokuz gruptan meydana gelirler. Göksel cisimler gözle görülür, dolayısıyla da duyularımız tarafından kavranabilir. Onlar; İlk Varolan'dan ve O'na tabi olan on-madde dışı akıldan, uzay içinde hareket etmeleri ve tasvir edilebilmeleri açısından ayrılabilirler. Fârâbî'ye göre; göksel cisimler ay-altı dünyaya ait olan cisimlerden temelde farklı olmak ve kendilerine özel bir madde ile donatılmış olmakla birlikte madde-dışı akıldan daha aşağıdadır (Fârâbî, 2004: 154-156).

2.6. RUHUN KUVVETLERİ (YETİLERİ)

İnsan ruhunun farklı kuvvetleri söz konusudur. Ancak temelde ruh tektir ve bölünemez, kısımlardan meydana gelemez. Bu çerçevede akıl da ruhun "akıllı" kısmını oluşturur (Fârâbî, 2004: 161-162). Ruhun ana kuvvetlerinin sayısı beştir. Bunlardan ilkini, "besleyici kuvvet" oluşturur. Diğerleri ise sırasıyla şunlardır (Aydınlı, 2008: 67-70): "Duyusal algı kuvveti", "Tahayyül kuvveti", "Akıl kuvveti ve arzu", "İsteme kuvveti".

Fârâbî bu bahsettiği kuvvetler arasında fonksiyonlarına bağlı olarak hiyerarşik bir sınıflandırmaya gider. Bu kuvvetler içinde amir olanı besleyici kuvvet oluşturur. Amir olan

bu kuvvet, duyu kuvvetinin maddesi, duyu kuvveti ise besleyici kuvvetin sureti gibidir. Amir olan duyu kuvveti, tahayyül kuvvetinin maddesi, tahayyül kuvveti ise amir olan duyu kuvvetinin suretidir. Tahayyül kuvveti, akılsal kuvvetin maddesi, akılsal kuvvet ise başka bir kuvvetin maddesi olmaksızın tahayyül kuvvetinin suretidir. Akıl kuvveti daha önceki bütün suretlerin nihai suretidir. Arzu kuvvetine gelince, o, sıcaklığın ateşte olması ve ateşin kendisiyle tözleştiği şeye tabi olması gibi amir olan duyu kuvvetine, tahayyül kuvvetine ve akılsal kuvvete tabidir (Aydınlı, 2008: 70).

2.7. BEDENİN KISIMLARI

Ruhun kuvvetlerinde olduğu gibi bedenin organları arasında da hiyerarşik bir sınıflandırmaya giden Fârâbî kalbi amir organ olarak nitelendirir. Ona başka hiçbir organ emredemez. Ondan sonra beyin gelir. Beyin de amir organdır. Ancak onun amirliği birincil değil ikincildir. O, kalbin emirlerine uyar. Kalbin hizmetinde en önemli işleri yapan beyindir. Beyinden sonra rütbe bakımından sırasıyla, karaciğer, dalak ve üreme organları gelir (Aydınlı, 2008: 70-74).

Fârâbî organizmacı bir görüşten hareketle zihninde kurduğu ideal devlet tasavvurunu en kestirme yoldan, "erdemli şehir-tam sağlıklı beden" kavramıyla izah etmeye çalışır. İdeal devletle tam sağlıklı beden arasında kurduğu ilişki vasıtasıyla erdemli şehrin tabiatını, sosyal yapı hiyerarşisini, bedendeki organlara karşılık gelen toplumsal kurumların oluşum biçimi ve görev alanlarını her organın diğer organlarla içinde bulunduğu organik ilişkiler çerçevesinde algılar. Buna göre; her organ gibi devlet birimleri de kendi işiyle meşguldür ve kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerlidir. Devlet kurumlarında ve kurumlar arası ilişkilerde organlar arası ast-üst düzenine dayalı hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Farklı organların oluşturduğu; fakat bir bütünlük arz eden devlet idaresinde işbölümü ilkesi hâkimdir (Fârâbî, 1987: 41; Güriz, 2011: 182-183). Bu noktada Fârâbî, Platon'un site devletindeki farklı bölümlerin karşılıklı işbirliği içinde çalışmasına benzer biçimde, erdemli şehrin bölümlerinin iyi erdemleri içeren mutluluğu korumak ve devam ettirmek için bir araya geldiğini savunmaktadır.

3.FÂRÂBÎ'NİN TOPLUM ve DEVLET ANLAYIŞI

Bu kısımda Fârâbî'nin felsefi görüşlerinden hareket edilerek ulaşmayı hedeflediği toplum ve devlet anlayışı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

3.1. FÂRÂBÎ'NİN TOPLUM TİPOLOJİSİ

Fârâbî'ye göre her insanın belirli ihtiyaçları vardır. İnsanlar bu ihtiyaçlarını tek başlarına yerine getiremezler. Dolayısıyla bunların yerine getirilmesi için diğer insanlara ihtiyaç duyarlar. Bundan dolayı her insan sahip olduğu doğal yaratılışının bir gereği olarak mükemmelliğe ulaşabilmek için bir araya gelerek yardımlaşmak zorundadır. İşte insanların bir araya gelişleri onların kurdukları toplumun şeklini de belirlemektedir (Aydınlı, 2008: 90). Fârâbî insanların oluşturdukları toplulukları temelde iki kategoriye ayırmaktadır (Fârâbî, 1990: 117-118): Tam anlamıyla toplum haline gelmiş olanlar (Kâmil-Mükemmel Toplum) ve henüz toplum haline gelmemiş olanlar (Eksik Toplum). Fârâbî'nin tam olmayan veya eksik topluluk olarak isimlendirdiği toplum tipi bugünkü anlamıyla cemaat

toplumu, tam toplum diye adlandırdığı toplum tipi ise cemiyet toplumu olarak ele alınabilir (Erkal, 2012: 33-36).

Mükemmel toplumlar, "büyük", "orta" ve "küçük" olmak üzere üç çeşittir. *Büyük toplum*, yaşanabilen dünyanın tümünde diğer bütün devletlerin bir araya getirdiği toplumdur. Büyük toplumlar birbirleriyle ilişkilerde bulunan ve birbirlerine yardım eden birçok ulustan oluşur. *Orta toplum*, yaşanabilen dünyanın bir parçasında bir tek milletin[3] meydana getirmiş olduğu toplumdur. *Küçük toplum* ise herhangi bir milletin oturduğu topraklar üzerinde tek bir şehir halkının bir araya gelmesiyle oluşan toplumdur (Bayraklı, 2000: 90).

Fârâbî; bir köy halkının, bir mahalle halkının, sokakta oturanların ya da bir ev halkının küçük birer birlik olduklarını; ancak bu birliğin kusurlu ve eksik olduğunu belirtir. En üstün iyiliğe ve en büyük mükemmelliğe ancak şehirde ulaşılabileceğine, bundan daha eksik bir toplulukla erişilemeyeceğine inanmaktadır. Ancak Fârâbî her şehirde de mutluluğun ve erdemin yakalanamayacağına, sadece insanları birbirine yardım eden şehirlerde (madınâ fâdıla) mutluluğun ve erdemin geçerliliğine işaret etmektedir. O'na göre; bütün şehirler mutluluğu elde etmeye yönelik birbirlerine yardım eden şehirlerle birlikte erdemli milleti, birbirlerine yardım eden erdemli milletlerle birlikte de mükemmel evrensel devleti oluşturacaklardır (Bayraklı, 2000: 90).

Fârâbî, topluluğu kendi felsefesine uygun olarak bir bütün halinde tasavvur etmektedir. Ev veya kulübe cüz'idir ve ona tabidir. Sokak, mahalle, köy, şehre tâbidir. Şehir ise; milletin, millet de dünyanın bir cüz'idir (Hülâgü, 1999: 33). Fârâbî'nin bu toplum tipolojisinin temelinde, toplumun insanı mutluluğa ve erdeme ulaştırıp ulaştıramayacağı sorunsalı yatmaktadır (Mücahid, 2012: 77).

3.2. FÂRÂBÎ'NİN İDEAL DEVLET MODELİ: ERDEMLİ ŞEHİR (EL-MEDİNETÜ'L FÂZILA)

Erdemli şehir bütün organları ile canlı bir varlığa benzer. Bu, Fârâbî'nin organizmacı yanını ortaya koyan bir tespittir. Erdemli şehrin en önemli özelliği birbirleriyle yardımlaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşmuş olmasıdır. İşte Fârâbî bu özelliğin birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde ahenkli bir biçimde çalışan organlara benzediğini belirtir (Fârâbî, 2004: 91). Nasıl ki bedenin organları arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusu ise, aynı şey sağlıklı bir bedene benzeyen erdemli şehir için de söz konusudur. Mutluluk adeta erdemli şehrin belirleyicisidir. Amacın mutluluk olduğu bir şehir erdemlidir. Başka bir deyişle siyasi ve sosyal birliktir erdemli olan. Eğer şehirde toplanmanın amacı mutluluk olmazsa, o zaman şehir erdemsiz olacaktır (Mücahid, 2012: 83-84). Platon da toplum ve politika felsefesini bireysel ahlâkın yani dört ana erdem olan bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adaletin toplumsal düzende sürdürülüşü olarak tanımlamıştır. Çünkü O'na göre de devlet erdemli yaşamın toplumsal düzeyde olgunlaşmasını ifade eder (Platon, 2013: 110-116). Benzer biçimde Aristoteles'te erdem ve adaletin irdelenişi politika felsefesinin eksiksiz erdemi yurttaşların tüm yaşamlarına yayma amacını taşıyan ahlaki bir idea olarak karşımıza çıkar (Aristoteles, 2009: 80-85). Aristoteles'in politika ile mutluluk arasında kurduğu ilişki Fârâbî tarafından sürdürülerek gerçek mutluluğa ulaştıracak

[3] Burada bahsedilen "millet" kelimesi "nasyon" anlamındaki millet kelimesinden farklı olarak ümmet anlamında kullanılmaktadır (Bayraklı, 2000: 74).

erdemlerin toplumlarda nasıl yayılacağına ilişkin sorun etik ve politika arasında bir köprü kuran "mutluluk" kavramıyla aşılmıştır.

3.2.1. Erdemli Şehrin Başkanı

Fârâbî, Erdemli Şehrin yöneticisine ayrı bir önem ermektedir. Çünkü O'nu hayat ve hareketin kaynağı olarak görmektedir (Mücahid, 2012: 85). O'nu bedenin hayat kaynağı kalp ile karşılaştırarak ele almaktadır (Fârâbî, 2004: 92):

> "Nasıl ki kalp ilk olarak meydana gelirse, daha sonra bedenin diğer organlarının varlığının, onların kuvvetlerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olursa ve bu organlardan biri bozulduğunda bu bozukluğun giderilmesini sağlayan kalbin kendisi ise; aynı şekilde şehrin yöneticisinin de ilk olarak varlığa gelmesi, sonra şehrin kısımlarının, bu kısımların iradî melekelerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının bir nedeni olması gerekir. Şehrin herhangi bir parçası bozulduğunda bu bozukluğu giderme vasıtalarını sağlayan da odur."

Yönetici aynı zamanda emredicidir. Aynı beden içinde amir organ diğer organlara emredebiliyorsa, aynı biçimde erdemli şehirde de amir olan yöneticidir ve emreder. Bu emrediciliği O'na şerefli iradi fiiller gerçekleştirme imkânı vermektedir (Fârâbî, 2004: 93). Fârâbî yöneticinin kentin yönetimindeki rolünü, Tanrı'nın evreni yönetmedeki rolüne ve varlıklar karşısındaki konumuna benzetmektedir.

Erdemli kentin halkını da anlatan Fârâbî, bunları şu şekilde sınıflandırmaktadır (Fârâbî, 2004: 100):

1. Erdemliler (Efâzıl): Bunlar; önemli büyük işlerde görüş sahibi olanlar, hükema (filozoflar) ve akıllılardır (müteakkılûn).

2. Dil Sahipleri ve Din Adamları: Bunlar; hatipler, belagatçılar, şairler, bestekârlar, yazarlar ve onların kulvarından gidenlerdir.

3. Meslek Sahipleri (Değer Biçenler-Kıymet Takdir Edenler-Mukaddirûn): Bunlar; hesapçılar, mühendisler, doktorlar, müneccimler ve onların yolunda gidenlerdir.

4. Mücahitler (Askerler): Bunlar; savaşçılar (mukalite), koruyucular (hafaza), ve onlardan sayılanlardır.

5. Mal (Sermaye ve Kazanç) Sahipleri: Bunlar; para ve mal sahibi zenginlerdir.

Toplumsal sınıflar, sosyo-politik hiyerarşik yapı ve bu yapının insanların statülerine göre sıralı biçimde düzenlenmesi Fârâbî'nin Platon'dan ilham aldığı konular arasındadır. Platon da "Devlet" adlı önemli eserinde çalışanlar (çiftçiler-zanaatkârlar), bekçiler ve yöneticilerden (filozoflar) oluşan sınıflı bir toplum yapısı öngörmüştür.

3.2.2. Erdemli Şehrin Yöneticisinin Özellikleri

Erdemli şehrin yöneticisi herhangi bir insan olamaz. Çünkü; yöneticilik iki şey ile mümkün olabilir:

1. Yaradılış itibariyle yöneticiliğe yetenekli olunmalıdır.

2. Yönetici olacak kişi, yöneticilikle ilgili yetenekleri kazanmış olmalıdır.

Fârâbî'nin erdemli kentinin yöneticisi ki bu birinci başkandır, uyarıcı peygamber ve filozof niteliklerini birlikte taşımalıdır. Fârâbî ilk yönetici ile ilgili olarak imam kelimesini kullanmaktadır (Mücahid, 2012: 90). İlk yönetici, erdemli şehri Allah'ın evreni nasıl yönettiğini model alarak yönetecektir. Dolayısıyla Allah evrenin yöneticisi olduğu gibi, bir bakıma erdemli şehrin yöneticisi olacaktır (Aydınlı, 2008: 24). Mutlak anlamda ilk yönetici başka bir kimsenin hiçbir şeyde kendisini yönetmesine gerek duymayan, sahip olduğu marifet ve hünerler sayesinde kendisine kılavuzluk edecek birini aramayan kimsedir (Kars, 2006: 30).

Platon'a göre de gerçek kuralları koyanlar mutlaka filozof olmalıdır. Filozof niteliksel açıdan itidale, doğruluk ve adalete uygun biçimde kurallar koyacaktır. Fârâbî'nin de ilgi alanı doğruyu bilmek ve onu toplumda uygulamaktan sorumlu olan filozof kişi üzerinedir. Ancak açıkça görüldüğü üzere O'nun sosyal ve politik düşünceleri dini kavramlardan soyut bir biçimde ele alınamaz (Karadayı, 2004: 240). Böylece Fârâbî filozofu ilk yönetici veya imamla eşitlediğinde ideal erdemli şehrin yöneticisiyle Platon'un filozof-Kral'ı arasındaki sentezi de tamamlamış olmaktadır.

Erdemli şehrin yöneticisi bir başka insanın hükmü, yönetimi altına girmesi mümkün olmayan insandır. O, mükemmelliğe ulaşmış bilfiil akla sahip olmuş bir insan olmalıdır (Fârâbî, 2004: 94-95).

Bu bahsedilen özelliklerinin yanı sıra Fârâbî, erdemli şehrin yöneticisinin şu özellikleri bir arada taşıması gerekliliği üzerinde durmuştur (Fârâbî, 2004: 94-95):

a) Organları tam ve eksiksiz olmalıdır ki kendi üzerine düşen görevleri gerektiği gibi yerine getirebilsin. O, bu organlarla ilgili bir fiili yerine getirirken kolayca yapabilmeli.

b) Yönetici, kendisine söylenen her sözü konuşanın amacını ölçerek kolayca anlayabilme yeteneğine de sahip olabilmeli.

c) Anladığı, gördüğü, duyduğu şeyleri kolayca zihninde saklayabilme yeteneğine sahip olmalı, hemen hemen hiçbir şeyi unutmamalıdır.

d) Çok zeki ve uyanık olmalı, birşeyle ilgili bir delili gördüğü zaman onun neye işaret ettiğini kolayca sezebilmeli.

e) Zihninde bulunan her şeyi kolayca ifade edebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

f) Bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmelidir.

g) Doğası gereği doğruyu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancıdan nefret etmelidir.

h) Yemeği, içmeyi, cinsel zevkler peşinde koşmayı sevmemeli ve onları arzulamamalıdır.

i) Gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi amaçlar peşinde koşmamalıdır.

j) Yüksek ruhlu olmalı, şerefi, ululuğu sevmeli, ruhunu aşağılık ve çirkin olan şeylerin üzerinde tutmalıdır.

k) Adaleti ve adil insanları sevmeli, baskı ve zulümle hareket eden insanlardan nefret etmelidir. Başkalarına karşı insaflı olmalıdır. Baskıya maruz kalan insanlara acımalı, güzel, asil ve doğru gördüğü şeyleri desteklemeli, adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamalıdır.

l) Yapılmasını istediği şey konusunda ısrarcı, azimli olmalı, korku ve zaaf göstermeksizin cesur bir şekilde onu gerçekleştirmelidir.

Fârâbî, tüm bu özelliklerin tek bir insanda toplanamayabileceğini de kabul etmektedir. O'na göre; bu tür insanlara her çağda bir kere rastlanabilmektedir (Fârâbî, 2004: 94-95):

"Eğer erdemli şehirde böyle bir insan bulunur ve o insan büyüdükten sonra yukarıda zikrettiğimiz şartlardan altısını yerine getirirse veya muhayyile kuvveti aracılığıyla insanları uyarma kabiliyeti dışındaki beş tanesini yerine getirirse, yönetici bir insan olacaktır. Herhangi bir zamanda böyle bir insana rastlanamazsa, ancak daha önce bu şehirde birbirini aralıksız olarak takip eden bu türden yöneticiler mevcut olmuşsa, bu insanların koydukları kanunlar, kurallar ve adetler benimsenir ve muhafaza edilir."

3.2.2.İkinci Yöneticiler

İlk yöneticiden sonra gelen yöneticiler de doğuştan ve çocukluktan itibaren bu yukarıda sayılan özelliklerin yanında şu özellikleri de taşımalıdır (Arsal, 1945: 137-139):

a) O, bir filozof olmalıdır.

b) İlk yöneticilerin şehir için koymuş oldukları kanunları, kuralları, usulleri bilmeli, onları korumalı, bütün fiillerinde onun izinden gitmelidir.

c) Eskilerin kanunlarının kaydedilmemiş olduğu bir konuda, onların yollarını izleyerek yeni kanunlar yapma yetisine sahip olmalıdır.

d) İlk yöneticilerin kendileriyle ilgili olarak herhangi bir kanun koymalarının mümkün olmadığı onlardan sonra ortaya çıkan olaylar ve şeyler hakkında doğru hüküm vermek üzere akıl yürütme gücüne sahip olmalıdır.

e) İlk yöneticilerin çıkardıkları kanunlar ya da onların izinden giderek hazırlamış oldukları kanunlar konusunda halkı sözle aydınlatma, onlara kılavuzluk etme üstünlüğüne sahip olmalıdır. İyi konuşmayı bilmeli, hitabet gücünü kullanmalıdır.

f) Usta olarak savaş fiillerini gerçekleştirmek için bedenen sağlam olmalıdır. Savaş sanatını iyi bilmeli, gerektiğinde hem komutan hem er olarak savaşabilmelidir.

Fârâbî'ye göre; eğer bu şartları kendisinde bir araya getiren tek bir kişi dahi bulunamazsa, biri yalnızca filozof, diğeri ise geri kalan şartları yerine getiren bir kişi olursa bunların ikisi erdemli şehrin birlikte yöneticisi olacaktır (Fârâbî, 1987: 16). Yine kendisinde bu şartların hepsi mevcut olan hiçbir kişi bulunmaz da erdemli şehrin hükümdarının belirleyicisi olan altı vasıf kişilerde ayrı ayrı bulunursa bu insanlar hep birlikte hükümdarın yerini alacaktır. Onların idare sistemi de "en faziletlilerin idaresi" olacaktır. Bu altı kişiye ise Fârâbî "Erdemlilerin İdaresi" demektedir (Arsal, 1945: 628-629).

3.2.3. Erdemli Şehre Zıt Olan Şehirler

Fârâbî, erdemli şehir yanında, ona zıt olan şehirler üzerinde de durmaktadır. Bunlar; "Cahil Şehir, "Bozuk Şehir", "Karakteri Değişmiş Şehir" ve "Doğru Yolu Bulamamış Şehir" dir. Platon ve Aristoteles'te devleti yurttaşların iyi ve mutlu bir yaşama kavuşmaları işlevini gören bir düşünme çizgisinde yorumlayıp aristokrasi dışındaki

yönetim biçimlerini kötü veya erdemsiz olarak nitelendirmişlerdir. Bu noktada kötü yönetim biçimlerinin "erdemsiz" adı altında toplanması bilgi açısındandır. Bu yönetimlerin her birinin fiilleri bilgiden ve elde edilen sanattan çok yöneticilerinin zan, düşünce ve ihtiraslarından meydana gelmektedir (Kars, 2006: 32).

3.2.3.1. Cahil Şehir

Bu şehir halkı mutluluğu bilmeyen, mutluluktan habersiz olan şehirdir. Onlar mutluluk konusunda aydınlatılsalar bile onu ne anlayabilecek ne de aydınlanabileceklerdir. Onların iyi olarak bildikleri şeyler aslında görünüşte iyi olan şeylerdir. Beden sağlığı, zenginlik, şehevi zevkler, kendi arzularının peşinde koşma serbestliği, saygı ve itibar görmek bu tür iyiliklerden sayılabilir. Cahil şehrin halkına göre en büyük mutluluk bunların toplamı olan mutluluktur. Cahil şehir kendi içinde başka şehirlere ayrılır (Fârâbî, 2004: 99): "Zaruret Şehri", "Zenginlik Şehri", "Bayağılık ve Düşüklük Şehri", "Şeref Şehri" ve "Demokratik Şehir" cahil şehrin türleridir.

1. Zaruret Şehri: Zaruret şehrinin halkı, bedenlerinin varlığı için zorunlu olan yemek, içmek, ev gibi ihtiyaçlar ile yetinir ve bu amaçlarla yardımlaşır.

2. Zenginlik Şehri: Zenginlik şehrinin insanları zenginliği birinci amaç olarak alır ve bunun için uğraşır.

3. Bayağılık ve Düşüklük Şehri: Bayağılık ve düşüklük şehrinin insanları ise her şeyden zevk almaya, her yolla eğlence, oyun peşinde koşmaya meyillidir.

4. Şeref Şehri: Halkı milletler arasında ün kazanmak, övülmek, söz ve yazı ile saygıyla karşılanmak, itibar görmek isteyen şehir ise şeref şehridir.

5. Güç ve Kuvvet Şehri: Bu şehir halkının gayesi başkalarına hükmetmek, başkalarının kendilerine hükmetmesine engel olmaktır.

6. Demokratik Şehir: Bu şehirde yaşayan insanların amacı her istediklerini özgürce yapabilmektir.

3.2.3.2. Bozuk Şehir

Fikirleri, erdemli şehrin fikirleri ile aynı olan şehirdir. O, mutluluğu aziz ve Yüce Tanrı'yı, ikinci dereceden kutsal varlıkları, Faal Akıl'ı ve erdemli şehir tarafından bilinmesi ve inanılması gereken her şeyi bilir. Ancak gerçekleştirmiş oldukları eylemler düşüncelerinin tersine cahil şehrin halkı gibidir (Fârâbî, 2004: 100). Bozuk şehir, teorik planda tam erdemli şehre benzerken, pratik planda tamamen cahil şehrin özelliklerini ihtiva etmektedir.

3.2.3.3. Karakteri Değişmiş Şehir

Fikirleri ve fiilleri eskiden erdemli şehrin fikirleri ve fiilleri ile aynı olan, ancak artık değişmiş bulunan ve yerini farklı fikirlere, fiillere bırakmış olan şehirdir (Fârâbî, 2004: 100).

3.2.3.4. Doğru Yolu Bulamamış-Yanlış Görüş İçinde Olan Şehir (Sapkın Şehir)

Bu şehir, dünya hayatından sonraki mutluluğu amaçlayan, ancak Yüce Tanrı, Faal Akıl hakkında, gerçek mutluluğun sembolleri ve tasarrufları olarak ele alınsalar bile yanlış ve yararsız düşüncelere sahip olan halkın meydana getirdiği bir şehirdir. Bu şehrin yöneticisi, gerçekte öyle olmadığı halde, kendisine vahiy indiğini iddia eden kimsedir (Fârâbî, 2004: 100).

SONUÇ

Büyük Türk-İslam filozofu Fârâbi'nin ortaya koymuş olduğu ideal devlet tasavvuru hiç kuşku yok ki, ulaşılmak istenen önemli bir amacı ifade etmektedir. Bu amaç ifade edilirken dini ve felsefi unsurlarla da desteklenmektedir. Fârâbi, toplumu ve toplumun en küçük yapıtaşını oluşturan bireyleri önemsemiş, toplumsal yapının siyasal açıdan verimli bir biçimde işlemesini birey esaslı bir yapıya bağlamıştır. O'na göre; beşeri topluluk insanın dünyevi ve uhrevi mutluluğa erişmesini hedef alan yüce bir gaye için araçtır. Mutluluk erdemlerinin toplumsal düzeyde varlık ve yaygınlık kazanması ise devletin başında icracı konumunda olan filozof-başkan aracılığıyla olmaktadır. Bu açıdan, eserin temel problemi olan insanın mutluluğu ahlaki ve psikolojik olmaktan ziyade daha çok siyasal bir içeriğe sahiptir. Fârâbi, güzel fiil, hayır, mutluluk ve bilgi arasında daima bir bağ kurmaktadır. Erdemli toplumu mutluluğu gaye edinen, bu uğurda güzel fiiller icra eden hayrı işleyen bir bilgi toplumu olarak tasvir etmektedir. Erdemli şehrin karşıtı olan şehirlerin ise açık bir bilgisizlik içinde olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle Fârâbi'de ideal olan erdemli şehir düşüncesi iyi ve mutlu bir yaşam yolunda ilerlemenin, yetkinleşmenin ana nedenidir.

Antik Yunan düşünürlerinden Platon ve Aristoteles de sosyal ve bireysel açıdan erdem kavramı üzerinde durmuştur. Platon ve Aristoteles, Fârâbî ile benzer biçimde, devletin en üst mertebesine yerleştirdiği filozof yöneticinin erdemlerin en üstünü olan bilgeliğe sahip olmasını istemiş, yöneticinin öncelikli görevinin yurttaşların erdemli hale getirilmesi olduğunu belirtmiştir. Düşünürlere göre; "adalet" en üstün erdem olup diğerlerini de içine almaktadır ve politik düşünme erdemi ile ahlaki erdemler karşılıklı olarak birbirini gerektirmektedir. Türk-İslam tarihi göz önüne alındığında topluma ve devlete ilişkin olarak ortaya konulan eserlerin temel konusu da adaletin nasıl gerçekleştirileceği olmuştur. Bu bağlamda Fârâbî'nin "İdeal Devlet" adlı eseri, bu amacı güden eserlerin başında geldiği için en iyi şekilde özümsenmelidir. Daha adaletli bir dünya Fârâbî'nin anlatmaya çalıştığı gibi daha erdemli ve mutlu olacaktır. Erdem, mutluluk gibi hedefler, adaletsiz bir anlam ifade edememekten öte, adalet olmadan varolamayacaklardır. Erdemli şehrin parçaları ve mertebeleri evrensel kozmik yapı gibi sevgi ve inanç birliğiyle bir araya gelmektedir ve adaletle sağlamlaşarak varlığını idame ettirmektedir.

Antik Yunan Felsefesinden büyük ölçüde etkilenen Fârâbî devletin temel amacını akıl ve bilgelik yoluyla mutsuzluğu en aza indirgemek olarak ortaya koymuştur. Siyasi düzen ile kâinat düzeni arasında bir özdeşlik kurma yoluna giderek siyaset anlayışının temeline bireyi oturtmuştur. O'na göre; bireyler ancak yaratılış gayelerine yönelik fonksiyonları icra ettikleri takdirde mutluluğa erişecekler ve erdem de mükemmel ve kâmil bir toplumda varlık kazanacaktır. Siyaset ve ahlakı pratik bilim veya felsefenin kapsamına dâhil eden düşünür erdemi politik amaçların bir aracı olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

ARSAL, Sadri Maksudi (1945), **Fârâbî'nin Hukuk Felsefesi**, Kenan Matbaası, İstanbul.

ARISTOTELES (2009), **Nikomakhos'a Etik**, Çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayıncılık, İstanbul.

AYAZ, Adnan (2008), Fârâbî'de Siyaset Felsefesi Kaynakları ve Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

AYDINLI, Yaşar (2008), **Fârâbî'de Tanrı-İnsan İlişkisi**, İz Yayıncılık, İstanbul.

BAYRAKLI, Bayraktar (2000), **Fârâbî'de Devlet Felsefesi**, İşaret Yayınları, İstanbul.

ERKAL, Mustafa (2012), **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, **İlaveli On Altıncı Basım**, Der Yayınları, İstanbul.

FÂRÂBÎ (1987), **Fusulu'l Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)**, Çev. Hanifi Özcan, İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.

FÂRÂBÎ (2004), **İdeal Devlet (El-Medinetü'l Fâzıla)**, **İkinci Baskı**, Çev. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara.

GÜRİZ, Adnan (2011), **Hukuk Felsefesi, 9. Baskı**, Siyasal Kitabevi, İstanbul.

HÜLAGÛ, Orhan (1999), **Fârâbî ve İbn-i Haldun'da Devlet Düşüncesi**, Kırkambar Yayınları, İstanbul.

KARS, Zübeyir (2006), "Fârâbî'de İnsan-Devlet İlişkisi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7 (1): 21-38.

KARADAYI, Talip (2004), "Platon ve Fârâbî'de İdeal Devlet", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (2): 237-248.

MÜCAHİD, Huriye Tevfik (2012), **Fârâbî'den Abduh'a Siyasi Düşünce**, **Üçüncü Baskı**, Çev. Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÖZCAN, Muttalip (2009), "Aristoteles'in Varlık Görüşü", **Kaygı**, (13):113-131.

PLATON (2013), **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

TOSUN, Sibel (2007), Platon ve Fârâbî'nin Siyaset Felsefelerinin Karşılaştırılması ve Siyaset Felsefelerinde Erdem, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.